

1915-1933: *A Documentary Record*, Karachi 1972, s. 311-312; Şems-i Tebrîz Hân, *Târîh-i Nedvetü'l-ülemâ*, Leknev 1984, II, 470, 475-477, 480-481, 484; Ebû'l-Hasan Ali Nedvî, *Pûrân-ı Çerâğ*, Leknev 1986, I, 43-45, 50; a.m.f., *Kârvân-ı Zindeğî*, Karacı, ts. (Meclis-i Neşriyyât-ı İslâm), VI, 328-333; Enver Mahmûd Hâlid, *Urdü Neşr meyn Sîret-i Resûl*, Lahor 1989, s. 535-598; Hâlid Bezmî, "Allâme Seyyid Süleymân Nedvî", *Bis Barey Müselmân* (haz. Abdürreşîd Erşed), Lahor 1990, s. 833, 843-845, 849-857; M. Naeem Qureshi, *Pan-Islam in British Indian Politics: A Study of the Khilafat Movement, 1918-1924*, Leiden 2002, s. 144, 145, 223, 280, 332, 352, 401, 471; Ziyâeddin Islâhî, "Âh! Fâzîl-ı Girâmî Daktr Muhammed Hâmidullah Rihlet Fermâ Geey", *Daktr Muhammed Hâmidullah* (haz. M. Râşid Şeyh), Faysalâbâd 2003, s. 265-266; Seyyid Sabahaddin Abdurrahman, "Sevâniñ-i Hâyât", *Ma'ârif* (Süleyman Number), LXXV/5, A'zamgarh 1955, s. 1, 4, 6-7, 28-29, 39-40; a.m.f., "Süleymân Nedvî", *UDMİ*, XI, 266-269; Ebû Zafer Nedvî, "Baçpan aor Tâlib-i 'İlmî key kuç Vâkıfât", *Ma'ârif* (Süleyman Number), LXXV/5, s. 47-57; Şâh Muinüddin Ahmed Nedvî, "Hażretü'l-Üstâz Rahmetullâhi 'aleyh ki Dîni ve 'İlmî Hîdmât: Un ki Teşânif key Rôşnî meyn", a.e., s. 192-193; Abdülmâcid Deryâbâdî, "Nuğuş-ı Süleymânî Edeb ü İnşâ ki Kuç Çelekiyân", a.e., s. 229-244; M. Miyan Siddîki, "Urdü Zübân meyn Çend Ehem Kü-tüb-i Sîret", *Fikr o Nazâr* (Sîret Number), XXX/1-2, İslâmâbâd 1992, s. 291-306; Muhammad Wasil Usmani, "Syed Suleman Nadvi in the Light of His Own Books", *Pakistan Library Bulletin*, XVII/3-4, Karachi 1986, s. 1-10; Zafarul-Islâm Khân, "Nadwi", *EP* (İng.), VII, 875-876.

AZMİ ÖZCAN

NEFÂSÜ'L-MEÂSİR

(نفائس المسائر)

Alâüddeve-i Kazvîni'nin
(ö. 998/1590'dan sonra)

Farsça kaleme aldığı şairler tezkiresi
(bk. KAZVİNÎ, Alâüddeve).

NEFÂZ

(النفاذ)

Akkin kurulmasıyla birlikte
derhal işlerlik kazanması anlamında
fıkah terimi

(bk. İCÂZET; MEVKUF).

NEFEHÂTÜ'L-ÜNS

(نفتحات الأونس)

Abdurrahman-ı Câmî'nin
(ö. 898/1492)
sûfî tabakat kitabı.

Aslen bir Nakşibendî şeyhi olan İranlı mutasavvîf ve şair Abdurrahman-ı Câmî'nin 883 (1478) yılında Ali Şîr Nevâî'nin isteği üzerine kaleme aldığı Farsça eserin

tam adı *Nefehâtü'l-üns min hâzarâti'l-şuds*'tür. Eserin aslı, Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî'nin ilk sûfî tabakat kitaplarından olan *Tabakâtü's-şûfiyye*'sine dayanır. Hâce Abdullah-ı Herevî aynı adı taşıyan kitabını bu eseri tercüme edip yeni biyografiler ekleyerek oluşturmuş, Câmî de Farsça'nın Herat lehçesiyle yazıldığı için anlaşılması zor olan bu tercümeyle sadeleştirip kendi dönemine kadar yetişen sûflerinin biyografisini de ekleyerek yeniden telif etmiştir. "Mukaddemât ve Usûl" başlığını taşıyan giriş bölümünden sonra Herevî'nin çağdaşı oldukları halde onun tarafından söz konusu edilmeyen sûflerinin biyografilerini anlatarak eserine başlayan Câmî kendi zamanına kadar yaşamış olan sûflerinin tamamını *Nefehât*'a almaya çalışmıştır. Esas itibarıyla Herevî'nin eserini takip etmekle beraber onun tevhid, mârifet, tasavvuf, hakikat gibi konularda yaptığı açıklamaları, dua ve münâcâtlarını esere almıştır.

Câmî, *Nefehâtü'l-üns*'ün giriş bölümünde sûflerinin söz ve davranışlarının daha kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla velâyet, velî, mârifet, ârif, tasavvuf, mutasavvîf, melâmetî, âbid, zâhid, hâdim, fakir, meczup terimlerini, bunların arasındaki farkları, mucize, keramet, istidrâc kavramlarını açıklamış, bu bilgileri verirken Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinden, Hücvîrî'nin *Keşü'l-mahcûb*'undan, Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin *'Avâritü'l-ma'ârif*'inden, İzzeddin el-Kâşî'nin *Mişbâhu'l-hidâye*'sinden, Fahreddin er-Râzî'nin *Meâtîhu'l-gayb*'ından, Müstağfirî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve*'sinden yararlanmıştır. Ferîdüddin Atâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ*' adlı kitabını kaynak olarak kullanmamıştır.

Sülemî, *Tabakât*'ında 103 sûfinin biyografisini beş bölüm halinde kronolojik sıraya göre anlatmış, Herevî bunlara 120 kadar sûfinin biyografisini eklemiştir. *Nefehâtü'l-üns*'te ise bu sayı 600'ü geçmektedir. Otuz dört âbid, zâhid ve ârif kadının biyografisinin verildiği son bölüm Sülemî'nin *Zikrû'n-nisveti'l-müte'abbidâti's-şûfiyye* isimli eserinden istifade edilerek yazılmıştır. Câmî sûfleri anlatırken kronolojik sırayı veya yaşadıkları bölgeleri esas almamış, tasavvufî hareketlere ve tarikatlara mensup olanları bir arada anlatmaya çalışmıştır. Böylece eser bir tür tasavvuf tarihi niteliği kazanmıştır.

Tasavvuf tarihi bakımından değerli olduğu kadar özellikle Türk ve İran kültürü bakımından da önemli olan *Nefehâtü'l-üns*'ü Ali Şîr Nevâî 170 kadar Türk ve Hint kökenli sûfinin biyografisini ekleyerek 901-

de (1495) *Nesâyimü'l-mahabbe min şemâyimi'l-fütüvve* adıyla Çağatay Türkçesi'ne tercüme etmiştir (nşr. Kemal Eraslan, İstanbul 1979). Eser, 927'de (1521) Lâmiî Çelebi tarafından *Fütûhu'l-mücâhidin li-tervîhi kulûbi'l-müşâhidin* ismiyle Anadolu Türkçesi'ne çevrilmiştir (İstanbul 1270, 1289, 1980). *Tercüme-i Nefehât* diye meşhur olan Lâmiî tercümesinin iki sadeleştirilmiş neşri bulunmaktadır (haz. Kâmil Candoğan – Sefer Malak, İstanbul 1971; haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara, İstanbul 1995). İlk sadeleştirme eksik ve özensizdir. Câmî gibi Nakşibendî tarikatına mensup olan Lâmiî eserin giriş bölümünü genişletmiş, Nakşibendî şeyhleri hakkında Câmî'yi tamamlayan bilgiler vermiş, bazı tarikatlar, Zeyniler ve Halvetiler'e dair geniş bilgiler aktarmış, ayrıca Anadolu'da yetişen sûfleri esere ilâve etmiştir.

Nefehâtü'l-üns Tâceddin b. Zekeriyâ Osmânî Nakşibendî ile (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. 9795) Zileli Ebû Leys Muharrem b. Muhammed tarafından Arapça'ya tercüme edilmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1967). Abdülgafûr-ı Lârî ve Muhammed b. Mahmûd Dihdâr *Nefehât*'a birer hâşiye yazmıştır. Câmî'nin öğrencisi olan Lârî'nin hâşiyesi eserin Mahmûd Abidî tarafından yapılan neşrinde geniş ölçüde yer almaktadır. Derviş Ali Bûzcânî'nin *Reşehâtü'l-şuds fi şerhi Nefehâtü'l-üns* adlı şerhi Lârî'nin hâşiyesine tekmile mahiyetindedir. Silvestre de Sacy, *Nefehât*'ın giriş kısmını Fransızca'ya tercüme etmiştir (*Notice et extraits des Mms de la Bibliothèque Nationale*, XII/1 [Paris 1831], s. 287-438). Eser Jordi Quingles tarafından İspanyolca'ya çevrilmiştir (Palma de Mallorca 1987). *Nefehâtü'l-üns* birçok defa basılmışsa da (nşr. Nassau Lees; Kalküta 1859; Leknev 1905; Taşkent 1332; nşr. Mehdi Tevhîdî Pûr, Tahran 1336 hş.) ilmî neşri Mahmûd Abidî tarafından gerçekleştirilmiştir (Tahran 1370). Bu neşir gerek girişte verilen bilgiler (s. 1-72) gerekse açıklamalar (s. 637-931) ve fihristler (935-1214) itibarıyla önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Abidî, Abdurrahman-ı Câmî'yi Şîi veya Şîi temayüllü sûfî ve âriflere *Nefehâtü'l-üns*'te yer vermediği için tenkit etmiştir. Şâh Ni'metullâh-ı Vefî, Âzer-i Tûsi, Seyyid Muhammed Nurbahş, Şâh Kâsım Nurbahş, Safiyüddîn-i Erdebîlî, Sadreddîn-i Erdebîlî gibi mutasavvıfların eserine yer almasının sebebi bunların Şîi veya Şîi temayüllü olmasıdır. *Nefehâtü'l-üns* daha sonra yazılan bu tür birçok esere kaynak olmuş, özellikle Horasan, Mâverâünnehir,

Hint, İran ve Anadolu-Rumeli mutasavvıfları bu eserden geniş ölçüde faydalanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmî Çelebi, *Nefehâtü'l-Üns: Evliyâ Menkıbeleri* (haz. Süleyman Uludağ – Mustafa Kara), İstanbul 1995, hazırlayanların girişi, s. 18-47; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1967; Browne, *LHP*, III, 434-435; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 954-958; Asaf Hâlet Çelebi, *Molla Câmî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserlerinden Parçalar*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Kanaat Kitabevi), s. 7, 62; Ali Asgar Hikmet, *Camî, Hayatı ve Eserleri* (trc. M. Nuri Gencosman), İstanbul 1991, s. 288-293; Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri ve Tarikatı*, İstanbul 2002, s. 136, 233; W. Ivanow, "The Source of Jami's Nafahat", *JASB*, XVIII (1922), s. 385-402; XIX (1923), s. 299-303.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

NEFEL

(bk. TENFİL).

NEFES

(نفس)

Bektaşî tekkelerinde okunan
bestelenmiş ilâhî
(bk. BEKTAŞÎ MÜSİKİSİ).

NEFES

(النفس)

Sâlikin yaşadığı
yoğun tasavvufî halin
hafiflemesi neticesinde
duyduğu ferahlık,
ayrıca velilerin himmeti gibi
anamlarda kullanılan tasavvuf terimi.

Nefes kelimesini ilk sûfiler, "sâlikin ilâhî aşk ateşiyle yanıp tutuşan kalbinin bu ateşin hafiflemesi neticesinde rahatlığa kavuşması" anlamında kullanmışlardır. Kuşeyrî bu hali "gönlün gaybdan gelen lutuflarla rahatlaması" şeklinde tanımlamıştır. Bu âşıkın mâşukla, sâlikin Hak'la ünsiyet halidir. Allah, Tûr'da dağa tecelli edince kendinden geçen Mûsâ'nın "sübhâneke" diyerek (el-A'râf 7/143) ayılıp rahatlaması bu hale örnek olarak zikredilir. Herevî sâlikin bu hali yaşamasını setr, tecelli ve temaşa halleriyle ilgili görmüştür. Çünkü bu üç hal sürekli ve şiddetli olursa sâlik sıkır ve sâlik bu halden kurtulup rahatlamaya (teneffüs) ihtiyaç duyar. Vaktini değerlendiren (sâhibü'l-vakt) ve hal sahibi olan sâlikler de rahatlamaya ihtiyaç duyan sâlikler gibidir. Ancak birincisi henüz müptedir, nefes sahibi müntehi, hal sahibi sâlik ise bu ikisinin arasında bir mertebededir.

Sonraki dönemlerde nefes kelimesi zikirle bağlantılı olarak ele alınmış, sûfinin alıp verdiği nefesleri denetim altında tutması ve her ânı değerlendirmesi önemli bir tasavvufî uygulama sayılmıştır. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin bir nefesten diğeri ne zikirsiz geçmeyi kaybolmuş bir zaman olarak görmesi bu önemi vurgulamaktadır. Süleyman Çelebi'nin, "Her nefeste Allah adın de müdam" mısraı da bu anlayışı yansıtmaktadır. Allah ile huzur halinde iken alıp verilen nefeslerin sayılmasını sûfiler en faziletli amel diye kabul etmiştir. Hâcegân tarikatı ilkelerinden "hûş der-dem" "sâlikin nefesini bilinçli olarak alıp vermesi, nefesini gafletten koruyup Hak'ın huzurunda bulunduğunun idraki içinde olması" anlamına gelir.

Tasavvufta velîlerin nefesinde insanları etkileyen mânevî bir kuvvetin bulunduğuna inanılır ve onların nefesine "enfâs-ı şerefe, enfâs-ı tayyibe, enfâs-ı kudsiyye, nefes-i rahmânî, nefes-i hakkânî" gibi isimler verilir. Mânen ölmüş olanları tekrar hayata kavuşturduğu için böyle tesirli nefese Hz. İsmâ'nın ölüleri diriltmesine telmihen "dem-i İsmâ" denir, buna sahip evliya da "İsmî-nefes" olarak nitelenir. Ölüleri diriltten bu nefes İsrâfil'in sûra üflediği nefese de benzetilir. Halk arasında nefes etmek deyi mi "şifa bulması için hastaya dua etmek", nefesi sinmek ise "duanın etkisinin görülmesi" anlamına gelir. Allah Teâlâ'nın Hz. Âdem'e üflediği nefha ile (el-Hicr 15/29; Sâd 38/72) bu diriltici nefes arasında ilişkili kuranlar da vardır. Velînin nefes bağışlaması "sâlike himmet ve dua etmesi" demektir. Nefes kelimesiyle "üfleme" anlamındaki "nefs" (نفس) arasında bir anlam yakınlığı vardır. Hz. Peygamber'in Felak ve Nâs sûrelerini okuyup üflediği rivayet edilir. Hadiste, "Ruhulkudûs kalbime üfledi" şeklinde bir ifade geçtiğinden nefes (üfleme) vahiy türlerinden biri sayılmıştır (Süyûtî, I, 142). Gazzâlî bu anlamdaki nefesi ilham olarak kabul eder (*İhyâ*, III, 17).

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, nefes kelimesini Allah'ın rahmân ismine nisbet ederek evrenin yaratılışı ve varlıkla ilgili bir kavram diye ele almıştır. İnsanın nefesi kelimenin, sesin ve sözün vücuda gelmesine, bu da birçok dilin ortaya çıkmasına sebep olur. Bütün kelimeler ses zemininde ve sestem olduğu gibi maddî ve mânevî bütün varlıklar da Allah'ın kelimeleridir. İbnü'l-Arabî, derya mürekkep olsa bile mürekkebin tükenip rabbın kelimelerinin tükenmeyeceğini bildiren âyetteki (el-Kehf 18/109) kelimeler ifadesini "varlıklar ve nesnelere" olarak yorumlamıştır. Her varlık ve

nesne "ol" (kûn) emriyle yaratıldığından (en-Nahl 16/40; Meryem 19/35) bu emrin sonucu olarak var olan bütün nesnelere aslında kelimedir. Nefes-i rahmânî de ilâhî isim ve sıfatların ayrıntılı hale geldiği bir mertebedir. Ayrıca, "Rabbimin nefesinin Yemen yönünden geldiğini hissediyorum" meâlindeki hadise dayanarak (*Müsned*, II, 541) Hak'ın nefesi bulunduğunu belirten İbnü'l-Arabî bu anlamdaki nefesi "varlıkların ayrıntılı üzerine yayılmış olan umumi vücut" veya "vücutun sûretlerini taşıyan heyulâ" şeklinde tanımlamış, arada fark bulunmakla beraber bunun filozofların tabiat dedikleri şeye benzediğini söylemiştir (*el-Fütûhât*, II, 257, 513; *Fuşûş*, s. 144). İbnü'l-Arabî, bu görüşlerin yanı sıra esasta bir ve tek olan sesin lafız ve kelimeler halinde çoğalması örneği üzerinde durarak bütün varlıkların tek ve hakîki varlığın yansımaları olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatında nefes genellikle Bektaşî ve Alevîler'in görüş ve düşüncelerini dile getiren manzumeler olup "dua" anlamında kullanılmıştır. Zaman içinde Sünnîler'in tekkelerinde makamla okunan dinî manzumelere "ilâhî" denilmesi yaygınlaşınca anlam daralmasına uğrayarak Alevî ve Bektaşîler'in cem âyinlerinde, ikrar ve kurban âyinlerinde ve diğer dinî toplantılarda okudukları manzumeler için de ilâhî karşılığı olarak "nefes" kullanılmıştır. Nefesler kendilerine özgü bir beste ile okunmak için yazılır. Nazım birimi dörtlük olup kafiyelenişi koşmaya benzer ve daha çok hece ölçüsüyle yazılır. Ancak beyit nazım birimi ve aruz ölçüsüyle yazılmış nefeslere de rastlanmaktadır. Özellikle Hatâ-yî, Pîr Sultan, Kul Nesîmî, Mehmed Ali Hilmi Dede Baba, Rıza Tevfîk, Sâmih Rifat güzel nefesler söylemişlerdir. Nefesler halka hitap ettiklerinden ilâhilere göre daha sade bir dille söylenir. Bektaşîler'de nefes okunurken herhangi bir şey yenilmez, içilmez ve konuşulmaz. Nefes okunup bitince okuyana, "Aşk olsun", nefesi okuyan mürşid ise, "Nefesiniz var olsun" denir. Nefeslerin konusunu genellikle vahdet-i vücud anlayışı, Ehl-i beyt ve on iki imam muhabbeti oluşturur.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 541; Serrâc, *el-Lüma*, s. 424; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1966, s. 241; Herevî, *Menâzilü's-sâ'irîn*, Kahire 1310, s. 40; Gazzâlî, *İhyâ*, Kahire 1358/1939, III, 17; Bakî, *Şerh-i Şahtıyyât*, Tahran 1360 hş./1981, s. 152, 199, 339, 382, 565; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Tahran 1346 hş., s. 178; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 530, 537; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 257, 513; a.m.f., *Fuşûş* (Afîfî), s. 144; Kâşânî, *İştîlâhâtü's-ş-şufiyye*, s. 94; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikin*, Ka-